

Lietuvio ir žemaičio įvaizdis XIX a. pabaigos Varšuvos kultūrinėje spaudoje. Dvarelio savininko Nikodemo Erazmo Iwanowskio (ne)stereotipiškumo atvejis

Giedrius Židonis

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas

Kalbų ir edukacijos katedra

Lithuanian University of Health Sciences

Department of Languages and Education

Jankaus g. 2, LT-50275 Kaunas, Lietuva

E. paštas giedriuszi@hotmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2551-9434>

Moksliniai interesai: XIX a. lietuvių ir lenkų literatūra, Žemaitijos dvarų kultūra, epistologika

Scientific interests: Lithuanian and Polish literature of the 19th century, culture and epistolography of Samogitia

Santrauka. Nedidelio Žemaitijos dvarelio savininkas Nikodemas Erazmas Iwanowskis 1885 m. liepos pabaigoje atveža sūnų į Varšuvą mokytis ir čia pragyvena dvejus metus. Susirašinėja su lenkų rašytoja Eliza Orzeszkowa, susipažįsta su poete Maria Konopnicka, pats rašo poeziją, prozą, tapo. Tačiau laiškuose rašo, kad kaip atvykėlis iš provincijos jaučiasi kiek nerangus ir suvaržytas. Šis prisipažinimas paskatino straipsnio autorių peržvelgti XIX a. 9-ojo dešimtmečio Varšuvos kultūrinę spaudą ir iširti, kokiam kontekste minimi ir kaip vaizduojami lietuviai ir žemaičiai, taip pat patikrinti, ar yra spaudoje publikuotuose grožiniuose kūriniuose satyriškų veikėjų, susijusių su Lietuva ir Žemaitija. Išsiaiškinta, kad apie Lietuvą ir Žemaitiją rašoma nemažai, yra kelionių ir vietovių aprašymų, kuriuose pateikiamas stereotipinis lietuvių ir žemaičių paveikslas. Aptikta grožinių kūrinių, kuriuose satyriškai, komiškai vaizduojami lietuviai ir žemaičiai. Galima išskirti dvi siužetines linijas – veikėjai svetimame krašte ir veikėjai didmiestyje.

Reikšminiai žodžiai: Žemaitija; XIX a.; pozityvizmas; spauda; Nikodemas Erazmas Iwanowskis.

The Image of a Lithuanian and a Samogitian in the Cultural Press of Warsaw in Late 1800s. The (non-)stereotyped Case of Nikodem Erazm Iwanowski, the Landlord of a Small Manor

Summary. At the end of July 1885, Nikodem Erazm Iwanowski, the landlord of a small manor in Samogitia, brought his son to Warsaw for studies, and spent two years there. He maintained correspondence with Eliza Orzeszkowa, became acquainted with the poetess Maria Konopnicka, himself wrote poetry and prose, and painted. However, in his letters, he wrote that, being a newcomer from the province, he felt somewhat clumsy and uncomfortable. This confession encouraged the author of the present paper to review the cultural press of Warsaw published during the 1880s. The aim of the review was to investigate in which context Lithuanians/Samogitians were mentioned and how depicted, and to determine whether the fiction published in the aforementioned press contained satirical characters associated with Lithuania/Samogitia. The investigation revealed a number of publications about Lithuania/Samogitia – for

Iteikta 2019 04 29/ Priimta 2019 09 09

Submitted 29/04/2019 / Accepted 09/09/2019

Copyright © 2019 Giedrius Židonis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

example, descriptions of travels and places. Here we can find stereotypical pictures of Lithuanians and Samogitians. The investigation also revealed the presence of fiction containing satirical, comical depictions of Lithuanians or Samogitians. Here, two plotlines may be identified: characters in a foreign land, and characters in a large city.

Keywords: Samogitia; 19th century; positivism; press; Nikodem Erazm Iwanowski.

Įvadas

1885 m. liepos pabaigoje Nikodemas Erazmas Iwanowskiis įgyvendina savo seną svajonę – palikęs Paragių dvare šeimininkauti žmoną ir dvi jau paaugusias dukras (būsimąsias lietuvių rašytojas, pasirašinėsančias Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu), su 9-mečiu sūnumi Gustavu išvyksta į Varšuvą. Kad sūnui nori suteikti geresnį išsilavinimą, svajojų garsiai, o apie asmeninius planus – priartėti „prie protinės ir meninės mūsų veiklos židinio“, kaip po poros metų laiškuose prisipažino lenkų rašytojai Elizai Orzeszkowai (Iwanowski 1887-09-29: 23 laiškas)¹, – tyliai. Dailės, literatūros srityse jis dar nėra itin daug pasiekęs, bet nėra ir naujokas: 1873 m. Peterburgo dailės akademijoje eksponavo 1872 m. aliejumi nutapytą paveikslą *Painus klausimas* (*Skomplikowana kwestia*), 1875 m. – paveikslus *Sugrižimas* (*Powrót*), *Tarp undinių* (*Wśród rusalek*), 1871–1873, 1876 m. savo darbus pristatė lenkų dailininkų draugijos „Sztuka“ suorganizuotose parodose Varšuvoje (*Słownik* 1979: 148). Be to, visai neseniai, 1883 m., Varšuvoje atskiru leidiniu buvo išspausdinta jo *Baltoji mergelė* (Iwanowski 1883) – senovės laikų legenda ar poema iš Lietuvos istorijos, kaip ją vadino N. E. Iwanowskiis, kiek anksčiau Józefo Ungro kalendoriuje pasirodė didoka poema „Dvi galybės“ (Iwanowski 1881), o savaitraštyje *Tygodnik Ilustrowany* – eilėraštis „Nelaimingajai“ (Iwanowski 1872).

Vis dėlto išsvajotame didmiestyje jis jautėsi kiek suvaržytas ir dėl to, kad ir satyriškai, kaltino savo žemaitišką kilmę. Pasakodamas apie apsilankymą vienoje iš Varšuvos redakcijų, jis stebisi savo, kaip laukinio žemaičio, drąsa, prisimena Varšuvos giminaičių išjuoktą aprangą ir pypkę, nuo kurios, anot tų giminaičių, Varšuvos musės neišvengiamai pradės gaišti (Iwanowski 1887-09-29: 23 laiškas). Per susitikimą su E. Orzeszkowa jį lydėjo sumišimas, pasitaikantis sutikus asmenis, gerokai aukščiau už jį „likimo, genialumo ar nuopelnų pakylėtai“ (Iwanowski 1887-04-26: 18 laiškas), jis ilgai svarstė, ar jam apsilankyti, ar neapsilankyti pas lenkų poetę Marią Konopnicką („igimtas nedrąsumas, o iš dalies dvasinė tinginystė sufleravo tą antrąjį variantą...“), o kai pradėjo su ja bendrauti ir susitikinėti, kartais nerasdavo atsakymo į poetės užduotus klausimus ar išsakytas mintis, nes „iš prigimties tingus protas“ dažnai atsisakydavo tarnauti (Iwanowski 1887-07-05: 21 laiškas).

N. E. Iwanowskiis savo laiškuose kūrybiškai naudojosi žemaičio stereotipais, pavyzdžiui, norėdamas pateisinti savo tiesmuką stilių, apie kažką kalbėjamą ar kažko prašymą, visą kaltę suversdavo savo žemaitiškumui, į refleksijas linkusiam žemaičio protui – jei nebūtų žemaitis, galbūt jį labiau varžytų pasaulyje įprastos mandagumo taisyklės, kaip individas, kalbantis nuo savęs ir už save, galbūt labiau svertų savo neapgalvotus žodžius.

Vis dėlto N. E. Iwanowskiis į savo poetinius ar literatūrinius kūrinius tokio kiek pasimetusio, lėto, ilgai mąstančio, nerangaus žemaičio neperkėlė. Priešingai, 1887 m.

¹ Šiame straipsnyje pateikiamų laiškų ir straipsnių citatų vertėjas – straipsnio autorius.

savaitraštyje *Tygodnik Powszechny* išspausdintoje novelėje *Vienuolika griaučių* autorius skaitytoją įspėja, kad tos nepaprastos žemės – Žemaitijos – liaudis gali pasirodyti paniurusi ir klastinga, prietaringa ir tamsi. Tačiau taip atrodo tik tiems, kurie sprendžia iš išorės. Gimtosios žemės nelepinti, žemaičiai nei paniurę, nei klastingi netapo, prietarus ir tamsumą reikia atskirti nuo tikro tikėjimo ir tikro proto šviesumo. „Nepatinka tau juodos duonos skonis?“ – klausia autorius. Ir čia pat pateikia atsakymą: „O gal kaip tik jos kartumas davė ir iki šiol žmonėms duoda tą visiems žinomą, stebinančią atsparumo jėgą; tokią jėgą, kad jų kalba, jų papročiai ir būdas tapo bemaž seniausi iš visų žinomų prieblandose jau paskendusios praeities gyvų paminklų“ (Iwanowski 2008: 44).

Peržvelgus į XIX a. antrosios pusės lenkų literatūros vertimus į lietuvių kalbą, galima nesunkiai aptikti keletą kūrinių, kuriuose veikia dorybingieji literatūriniai personažai, vienaip ar kitaip susiję su Lietuva ar Žemaitija, pavyzdžiui, Henryko Sienkiewicziaus romano *Tvanas* (*Potop*, 1886) herojus Kmičičius, Marios Rodziewiczównos kilnisis žemaitis Marekas Čertvanas romane *Dievaitis* (*Dewajtis*, 1889) ar kapitonas Lorencas kitame jos kūrinyje *Pilkosios dulkės* (*Szary proch*, 1889). Kodėl šie populiarūs žinomų rašytojų kūriniai dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo išversti į lietuvių kalbą, atspėti nesunku – prasidėjus lietuvių tautiniam atgimimui, reikėjo grožinės literatūros lietuvių kalba, o kol buvo bandoma nuo smulkesnės prozos pereiti prie stambesnės, tiko ir vertimai, juo labiau kad lietuviai ir žemaičiai personažai čia vaizduojami itin teigiamai. Nereikėtų užmiršti ir to, kad tuo metu vis aktualesnis – etninės identifikacijos – *lietuvis* ar *lenkas*, ypač tarp bajorų, – klausimas, tad buvo proga pasipuikuoti – taip apie lietuvius ir žemaičius rašė patys lenkai.

Taigi žemaitis parašė ir Lenkijoje publikavo novelę apie kilnius žemaičius, esama lenkų parašytų ir į lietuvių kalbą išverstų kūrinių apie tuos pačius kilnius žemaičius ir lietuvius. Žinomas tikro žemaičio satyriškas liudijimas apie gyvenimą didmiestyje, jo pastangas suartėti su kultūros ir meno atstovais, sulaukti pripažinimo. Kyla klausimas, ar tikrai žemaičiai ir lietuviai to meto – XIX a. antrosios pusės – lenkų literatūroje buvo vaizduojami kaip tikri herojai? Galbūt buvo satyrinio ar kitokio pobūdžio kūrinių, kurie lietuvių skaitytojui nėra žinomi?

Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, atliktas tyrimas, kurio objektu pasirinkti tuo metu populiariausi kultūriniai Varšuvos savaitraščiai, skirti plačiai visuomenei: iliustruotas kultūros ir politikos savaitraštis *Biesiada Literacka* (liet. *Literatūriniai pašnekesiai*, 1876–1917; toliau – BL), iliustruotas kultūros, mokslo ir meno savaitraštis *Kłosy* (liet. *Varpos*, 1865–1890; toliau – K), iliustruotas kultūrai skirtas savaitraštis *Tygodnik Ilustrowany* (liet. *Iliustruotas savaitraštis*, 1859–1939; toliau – TI) ir iliustruotas literatūrinis savaitraštis *Tygodnik Powszechny* (liet. *Visuotinis savaitraštis*, 1877–1885, 1887–1891; toliau – TP). Į tyrimą įtrauktas ir Varšuvoje 1876–1887 m. leistas metinis *Kalendarz Humorystyczny Ilustrowany „Muchy” dla Porządnych Ludzi* (liet. *Humoristinis iliustruotas kalendorius „Musės“ padoriems žmonėms*; toliau – M)².

² Didžiausia dalis spaudos komplektų peržiūrėta portale www.polona.pl, čia esantį skaitmeninį archyvą galima skaityti ar atsisiųsti pasirinktu formatu. Nei šiame portale, nei kituose nepavyko rasti skaitmeninių savaitraščio *Tygodnik Powszechny* 1887–1891 m. komplektų.

Chronologinės ribos – 1881–1891 m. – pasirinktos dėl kelių priežasčių: tai N. E. Iwanowskio susirašinėjimo su E. Orzeszkowa laikotarpis (pirmasis laiškas rašytojai parašytas 1881 m. pabaigoje, paskutinis – 1891 m. pabaigoje), tai ir laikas, kai jis susirašinėjo su M. Konopnicka (nuo 1887 m. liepos iki 1889 m. balandžio) ir gyveno Varšuvoje (nuo 1885 m. liepos pabaigos iki 1887 m. birželio pabaigos), o 1887 m. Varšuvos spaudoje pasirodo minėta jo novelė apie kilnius žemaičius. Ne mažiau svarbi aplinkybė – 1891 m. debiutuoja nauja poetų karta, pradėjusi naują, *Jaunosios Lenkijos (Młoda Polska)*, literatūrinę epochą ir kartu lėmusi senosios epochos – pozityvizmo, kai buvo parašyti aukščiau minėti grožiniai kūriniai, – saulėlydžio pradžią.

Susidomėti šio straipsnio tema paskatino ir kita aplinkybė – lankantis M. Konopnickos muziejuje Žarnove, Lenkijoje, iš muziejaus darbuotojų sužinota, kad poetė N. E. Iwanowską vadino „žemaičių meškinu“ (lenk. „*zmudzki niedźwiedź*“). Užklaustos apie šaltinius, kuriuose paminėtas šis faktas, jos tepaaiškino, kad tai sužinojo iš vienos kolegės, o ši iš dar kitos ir t. t. Straipsnio autoriui šia tema taip pat nepavyko nieko daugiau surasti. Ar N. E. Iwanowskis tikrai taip buvo vadinamas, ar tai tik nuo kažkur nusižiūrėtas žodine tradicija tapęs faktas – tai tik rodo, kad būta kito, galbūt net satyrinio žemaičių ir Žemaitijos interpretavimo.

Tema tiriama pasitelkus komparatyvinę imagologiją, kuri leidžia analizuoti, kaip grožinėje kūryboje vaizduojami etniniai stereotipai, koks vyrauja tautų įvaizdis ir kaip jis kinta. Ši prieiga tyrėjui leidžia aiškintis nusistovėjusias nuomones, reputacijas apie savo ir kitų tautų etninį, tautinį, nacionalinį charakterį. Straipsnyje stengiamasi išsiaiškinti aplinkybes, kuriomis minimas lietuvis, žemaitis, ištirti, kokiais stereotipais remiantis kuriamas „paribiuose“ gyvenančio lietuvio ir žemaičio įvaizdis.

1. Lietuvos ir Žemaitijos žemių ribos

XIX a. 9-ojo dešimtmečio Varšuvos kultūrinėje spaudoje dažnai minimas Lietuvos vardas, tačiau reikia nepamiršti, kad įvairiais laikotarpiais sampratos *Lietuva* ir *lietuvis* buvo kiek kitokios nei dabar. Ką jos reiškė XIX amžiuje?

Abiejų Tautų Respublikos (ATR) laikais, prieš pirmąjį bendros valstybės padalijimą 1772 m. į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) sudėtį įėjo Trakų, Vilniaus, Polocko, Vitebsko, Naugarduko, Minsko, Mstislavlio, Lietuvos Brastos vaivadijos ir Žemaitijos seniūnija. Livonijos (arba Latgalos) vaivadija, kuriai buvo suteiktas kunigaikštystės statusas, buvo bendrai LDK ir Lenkijos Karalystės valdoma teritorija, o Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė buvo vasalinė LDK ir Lenkijos valda. Po antrojo (1793 m.) ir trečiojo (1795 m.) padalijimo, netekusi visų savo teritorijų, ATR nustojo egzistavusi, tačiau XIX a. pradžioje buvusiose LDK ir Latgalos žemėse, kurios po padalijimų atiteko Rusijai, ir toliau buvo jaučiamas etnopolitinis vientisumas, kurį lėmė vietinės bajorijos dominavimas visuomeniniame politiniame ir kultūriniame gyvenime: „Dauguma vietinių bajorų laikė save lietuviais (litvinais), nors ir kalbėjo lenkiškai, puoselejo LDK valstybingumo tradicijas, jautėsi esą aukštesnės nei rusų civilizacijos atstovai <...>“ (Aleksandravičius ir kt. 1996: 23).

Zita Medišauskienė, remdamasi XIX a. viduryje skelbtais istorijos, etnografijos, statistikos, kalbotyros darbais, periodinių leidinių straipsniais, literatūros kūriniais, kelionių aprašymais, teigia, kad tuo metu buvusiose Respublikos žemėse ryškėjo trys provincijos – Lenkija (Karūna), Lietuva ir Rusija. Kijevo, Voluinės ir Podolės gubernijos jau buvo suprantamos kaip ukrainiečių gyvenamos žemės, o Vitebsko ir Mogiliovo gubernijos sudarė į atskirą provinciją išskiriamą Baltarusiją. Žmonės, kurie tuo metu manėsi gyvenę Lietuvoje ir kurie save vadino lietuviais, „<...> dažniausiai buvo iš Vilniaus, Kauno (nuo 1843 m.), Gardino ir Minsko gubernijų, t.y. buvusios LDK žemių, atmetus Baltarusiją ir Užnemunę“ (Medišauskienė 1999: 219). Lenkijos Karalystės Augustavo gubernijos dalis (Lenkijos Lietuva), kur gyveno lietuviai, taip pat buvo priskiriama tikrajai Lietuvai. Žinota ir tai, kad lietuvių gyvenama Mažojoje Lietuvoje, kuri priklausė Prūsų Karalystei, o nuo 1871 m. – Vokiečių Imperijai. Anot Z. Medišauskienės, tuo metu pagrindinis kriterijus skiriant tikrosios Lietuvos ribas buvo kaimo gyventojų kalba.

Siekiant pailiustruoti to meto situaciją, pavyzdys gali būti E. Orzeszkowa, pasirašinėjusi slapyvardžiu *Gabriela Litwinka*. Šiandien nekyla abejonių, kad tai viena iškiliausių XIX a. antrosios pusės lenkų rašytojų, jos kandidatūra buvo du kartus teikta Nobelio literatūros premijai. Pasinaudodamas XIX a. terminologija, lenkų literatūrologas Andrzejus Romanowskis E. Orzeszkową vadina vienintele žinoma pozityvizmo epochos rašytoja, kuri visą gyvenimą praleido Lietuvoje (Romanowski 2003: 16–17). Šie žodžiai skamba keistokai dabar, bet jie nieko nestebintų XIX a. pabaigoje, nes Gardinas, kuriame ji gyveno, pagal LDK tradiciją buvo priskiriamas Lietuvos žemėms, o kaimuose prie Nemuno dar buvo galima išgirsti kalbant lietuviškai. Kitas įdomus faktas – lenkų spaudoje Balstogė (lenk. *Białystok*), tuo metu priklausiusi Gardino gubernijai, dėl gamybinio potencialo buvo vadinama lietuviškuoju Mančesteriu – „litewski Manchester“ (TP 1884, 11: 173).

Tikrajai Lietuvai priklausiusi Žemaitija apėmė Raseinių, Šiaulių bei Telšių apskritis ir tęsėsi nuo Baltijos jūros iki Nevėžio upės. Bet ir čia buvo pažeistas integralumas – Užnemunė, kurios šiaurinis pakraštys pagal Nemuną buvo istorinės žemaičių žemės, 1815 m. priskirta Lenkijai, o 1819 m. Baltijos pajūris su Palanga priskirti Kuršo gubernijai. Nors šios žemės ir toliau priklausė Rusijai, šis atskyrimas, ypač Baltijos pajūrio, skaudino Žemaitijos visuomenę – Birutės kalnas ir Palanga jai turėjo simbolinę reikšmę (Aleksandravičius 1997: 177). Lietuvių ir lenkų akyse pajūrio ruožas liko Žemaitijos žemių dalimi.

Taigi XIX a. tebuvo gyva istorinės Lietuvos – LDK laikų – teritorijų tradicija, o tų žemių gyventojai, kad ir nekalbantys lietuviškai, buvo vadinami *lietuviais*. Tai atsispindėjo ir XIX a. antrosios pusės Varšuvos spaudoje.

2. Lietuva ir Žemaitija, lietuvis ir žemaitis Varšuvos XIX a. 9-ojo dešimtmečio kultūrinėje spaudoje

Visi tekstai – straipsniai ir publikacijos, kuriose minimos sampratos *Lietuva* ir *Žemaitija*, *lietuvis* ir *žemaitis*, – buvo suskirstyti į mažesnes grupes. Į tyrimą įtrauktos svarbiausios „Vietovių ir kelionių aprašymų“ bei „Grožinių kūrinių“ grupės, bet neįtrauktos kitos, pavyzdžiui, „Istorinių įvykių ir asmenybių“ bei „Naujausių įvykių“ grupės, nes pastarosiose

pateikiamas arba istorinis – „kaip buvo anksčiau“ – Lietuvos ar Žemaitijos paveikslas, arba aprašomi Lietuvoje ar Žemaitijoje nutikę įvykiai, bet nėra charakterizuojami jame dalyvavę asmenys.

Į tyrimą nebuvo įtrauktos ir iliustracijos bei publikacijos apie Vilnių. Palyginti su kitomis žinomesnėmis Lietuvos ir Žemaitijos vietovėmis, pavyzdžiui, Trakais, Birštonu, Palanga, apie Vilnių kiek mažoka informacinių straipsnių, be to, juose nekalbama apie vilniečius. Keliautojui visų pirma rūpėjo atrasti dar nepažintas ir romantiškas, „nesugadintas“ vietas, kurios paprastai siejosi su gamta ar kaimo idile, tad Vilnius dažnai būdavo tik atspirties taškas žvelgiant ir keliaujant naujomis kryptimis.

2.1. Vietovių ir kelionių aprašymai

2.1.1. Lietuva

1862 m. kovą buvo atidaryta geležinkelio linija Sankt Peterburgas – Varšuva, sujungusi Rusijos sostinę su Vakarų Europa. Kaip rašo Vilniaus istorijos tyrėjas Laimonas Briedis, nuo XIX a. vidurio Rusijos intelektualai pamėgo keliauti į Europą ir daugeliui, atvykusių geležinkeliu, Vilnius reikšdavo „europinės kelionės pradžią ir pabaigą“ (Briedis 2010: 162). Europiečiui ar tiesiog lenkui, keliaujančiam geležinkeliu priešinga kryptimi – į šiaurinius paribius, kelionės vartais tapdavo Gardinas, nes būtent persikėlus per Nemuną ir prasidėdavo „laukinė“ Lietuva. Nuo Gardino pradėdami ilgesni kelionių aprašymai, ne išimtis ir Wilhelminos Zyndram-Kościałkowskos, vaikystę praleidusios Druskininkuose, gyvenusios Gardine ir artimai bendravusios su E. Orzeszkowa, per 12 laikraščio *Kłosy* numerių išspausdinta publikacija „Laiškai iš už Nemuno“ („Listy z za Niemna”).

Kas pasitinka keliautoją pervažiavus Nemuną? Kaip rašo W. Zyndram-Kościałkowska, susidaro slogus įspūdis – ten, kur dar gyvenamos vietos, matyti, kad žmonės čia taip ir neišmoko ūkininkauti, nes aplinkui viskas skurdu ir suvargę, o „jei koks piktas ir keistas kaukas sumanytų klaidinti keliautojus, niekur kitur negalėtų sutraukti į vieną liniją ir išmėtyti tiek smėlio kalvų, pelkių, dykviečių, kiek jų yra čia abejose kelio pusėse“ (K 1882, 880: 290). Autorė įsitikinusi, kad Lietuva čia netinkama nei poetiniam įkvėpimui, nei lakioms svajonėms, nei gyvoms viltims. Tačiau viskas pakinta už Lentvario – Kauno, Kėdainių, Radviliškio kryptimi. Ją žavi rūpestingai apdirbti laukai, gyventojai, kurie atrodo taip, tarsi būtų nuosavuose namuose ir užimantys tik jiems skirtą vietą, autorė giria Kėdainius, gėrįsi Nevėžio, Juostos, Lėvens upėmis, Novoaleksandrovsko (*Zarasų* – aut. past.) apskrities tvarkingomis sodybomis ir supranta, kaip galėjo gimti Adamo Mickiewicziaus eilės. Koks tas lietuvis? „Lietuvis iš prigimties uždaras, suktokas, tingus, bet kartu malonus, protingas, gabus ir – kaip atrodo – galėtų būti linkęs į mokslą“ (K 1882, 883: 351).

W. Zyndram-Kościałkowska ne tik aprašo vietas, bet ir aptaria socialines ir ekonomines krašto problemas, jai rūpi mokyklų, ligoninių, bažnyčios, kredito bendrovių, prekybos, dvarų reikalai. Įpusėjusi publikaciją, autorė vėl grįžta į Gardiną ir jo apylinkes, tačiau ne kartą savo kraštą lygina su „tikraja“ Lietuva.

Kiek vėliau, 1887 m., tas pats laikraštis *Kłosy* išspausdino Edwardo Chłopickio straipsnių ciklą „Pasakojimas iš kelionės po kraštą“ („Opowiadania z wędrówki po kraju”). Autorius šį kartą taip giliai į Lietuvą nesileidžia – savo kelionę pradeda nuo Balstogės ir pasiekia Zabłudovą, Hieronimovą; po to leidžiasi Vilniaus pusėn – iš Balstogės traukiniu pasiekęs Lentvarį, keliauja į Trakų Vokės dvarą, iš ten nuvyksta apžiūrėti Lentvario dvaro ir Trakų; galiausiai traukiniu traukia Minsko pusėn – aplanko Maledečiną ir kelias kitas vietas. Autorius ypač detalus ir skrupulingas – viską kelionėje atsakingai fiksuoja ir smulkmeniškai aprašo. Kaip ir W. Zyndram-Kościałkowska, Lentvaryje jis išveda demarkacinę liniją tarp „beviltiškai nuobodaus, vargingo krašto, žinomo Merkio trakto vardu, ir Vilniaus apylinkių, vienu gražiausių šiaurėje“ (K 1887, 1134: 180). Trakai kaip miestelis nesužavėjo autoriaus, tačiau jo bičiulis varšuvietis, vaikštinėdamas ežero pakrante, sušunka: „Kokia graži ta Lietuva; niekada tokios jos neįsivaizdavau!“ (K 1887, 1138: 254). Straipsnių ciklas gausiai iliustruotas: Trakų pusiasalio pilis (K 1887, 1134: 180), Lentvario dvaras ir vartai (K 1887, 1143: 328, 329), Trakų bažnyčia (K 1887, 1144: 344), Trakų salos pilis ir Trakų Vokės rūmai (K 1887, 1145: 360, 361) ir kt.

Iš kitų Lietuvos vietų kiek daugiau dėmesio skiriama Birštonui ir poilsiautojams (BL 1887, 32: 101; Birštono bažnyčios iliustr. 112, aut. Feliksas Brzozowski; K 1888, 1196: 351; iliustr. kompozicija 344, aut. H. Bielskis; TI, 1889, 326: 202–203; iliustr. kompozicija 208, aut. Julianas Maszyński). Nepamirštami ir Druskininkai (K 1889, 1165: 196).

Kaunas visų pirma asocijuojasi su Perkūno namais, tuo metu tradiciškai vadintais šventykla (TI 1886, 199: 271; iliustr. 261, aut. Michałs Andriolli), taip pat Kauno pilimi (TI 1888, 294: 110; iliustr. 112, pagal M. Andriolli). Kad ir mažais straipsneliais, tačiau neliko užmiršta Vilkija (TI 1889, 346: 110; iliustr. 105, aut. W. Ryzkiewiczzius) ir Panemunės pilis (TI 1889, 344: 78; iliustr. 65, aut. M. Andriolli). Yra ir atskirų Nemuno iliustracijų (TI 1887, 243: 144, tik iliustr., aut. M. Andriolli).

Ne kelionių aprašymas, bet vaizdų kompozicija pateikiama 1881 m. pasirodžiusiame *Biesiada Literacka* numeryje: Raudondvaris, Aukštutinė pilis Vilniuje, Vilkija, žynio altorius Vilniuje, Zapyškis, Perkūno namas Kaune, Panemunės pilis (BL 1881, 307: 330; iliustr. 328). „<...> tuos laukus, tuos Nemuno, Nevėžio, Neries ir Vilnelės vingius, tas Vilnių supančias aukštumas, nulydinčias sidabrinę upių tėkmę reikia pamatyti – nei žodis, nei teptukas jų nenuatapys. Kraštovaizdžio grožis toks pat pavaldus plunksnai, kaip ilgesys gimtajai vietai – rašantysis gali tik sušukti: gražus! nuostabus kraštas!“ – rašoma komentare.

Taigi į Lietuvą iš Lenkijos pusės buvo patenkama pervažiavus Gardiną, tačiau, kaip matyti, keliautojai nuo Nemuno labai nenuoldavo. Greičiausiai tai galima paaiškinti tuo, kad prie upės šliejosi piliakalniai, pilys, miestai, galiausiai kurortai, šiomis vietomis keliaudavo dailininkai, ieškodami tinkamų vaizdų savo teptukui ar tiesiog įamžindami istorinius paminklus. Vėliau jie savo darbus pateikdavo redakcijoms, o šalia iliustracijų laikraščiuose buvo publikuojami ir istoriniai aprašymai. Todėl kelionių reportažų, kuriuose apimami daug didesni geografiniai plotai, laikraščiuose – vos keletas.

2.1.2. Žemaitija

Kelionėse po Lietuvą daug vietos skiriama Nemunui ir vietovėms prie jo, o Žemaitijoje žvilgsnis visų krypta į Palangą, joje – į Birutės kalną. Tekstai apie šią vietą romantiški, vis primenama apie bėgantį laiką, pateikiama viena kita detalė apie koplyčios statybą, plačiau aprašomas pagoniškas tikėjimas ir Birutės istorija (TI 1882, 319: 78, iliustr. pagal A. Zientarskio eskizą 77), ypač daug dėmesio Birutės legendai skiriama laikraštyje *Kłosy* (K 1886, 1101: 87, A. Zientarskio iliustr. 84).

Straipsnyje „Užrašai iš kelionės į Palangą“ („Notatki zebrane z wycieczki do Połagi” (K 1884, 1007: 260–261) siūloma išbandyti mažai kam žinomą vietovę – Palangą, kurioje ne tik visos sąlygos pataisyti sveikatą, bet ir pajusti padavimų, istorinių įvykių dvasią, o čia keliaujant savo akimis išvysti A. Mickiewicziaus gimtąjį kraštą.

Dailininkams Palangos pajūris – taip pat dėkinga vieta. Laikraštis *Kłosy* publikavo Stanisława Witkiewicziaus darbų iš Palangos pajūrio ciklą, tiesa, be aprašomųjų straipsnių. Dailininkas vaizduoja dirbančius žvejus (K 1886, 1100: 73); valtį pajūryje (K 1887, 1145: 364); kontrabandininkų kovą valtyje su kareiviais (K 1887, 1155: 97); pajūrį prie Palangos (K 1887, 1156: 113); vėjo malūną (K 1887, 1161: 208); laivą ir valtį audringoje jūroje (K 1887, 1164: 248). Laikraštyje *Tygodnik Ilustrowany* įdėtas dar vienas šio dailininko darbas – „Drama Palangos pajūryje“ („Dramat na brzegach Połagi”, TI, 1889, 342:41).

Kituose trumpuose aprašymuose ar iliustracijose apie Žemaitiją paprastai dominuoja sodiečių gyvenimas. Iliustracijų kompozicija „Žemaitijoje“ („Na Żmujdzi”) vaizduoja vandens malūną, sodybą, sodiečius, centre – žemaitukai, ištikimi palydovai per vestuves ir laidotuves. Pristatomajame straipsnelyje „Iš žemaičių gyvenimo“ („Z życia żmujdzkiego ludu” rašoma: „Tai senas pasaulis, bet kartu ir naujas tam, kuris visur išvelgia kosmopolitizmą“ (BL 1882, 338: 391, Józefo Ryszkiewicziaus (tėvo) iliustr. 392). Iliustracijoje „Panaktinis Žemaitijoje“ („Ponocny na Żmujdzi”) nupieštas tikras, kaip galima suprasti iš aprašomojo straipsnelio, asmuo – Žemaitijos dvarelis sargas Juozas Melūnas, žiemos naktį saugantis šeimininkų turtą nuo gaisro, o gyvulius – nuo vilkų, atbėgančių iš „neįžengiamų žemaičių girių“ (BL, 1883, 367: 23, J. Ryszkiewicziaus (tėvo) iliustr. 32).

Taip pat reikėtų paminėti S. Witkiewicziaus žemaitę sodietę, mediniu arklų ariančią žemę („Žemaitijoje“ („Na Żmujdzi”), BL 1883, 403: 177, tik iliustr.) ir pagal ichtiologo Michała Girdwoyno eskizus F. Brzozowskio nupieštą kompoziciją: Šiaulių bažnyčia, Plungės bažnyčia, paminklas Baisogaloje, skirtas Žemaitijos krikštui atminti, Birutės kalnas Palangoje (BL 1886, 43: 266, iliustr. 257).

Kaip matyti, Žemaitijoje daugiausia dėmesio sulaukė Palanga ir pajūris, o kasdienį Žemaitijos gyvenimą linkstama vaizduoti iliustracijomis, kuriose pagrindiniais herojais tampa paprasti kaimo žmonės.

2.1.3. Žmonių tipai

1888 m. kovo 10 d. M. Konopnicka, apsilankiusi lenkų dailininko, peizažisto Juliano Fałato parodoje, rašė N. E. Iwanowskiui:

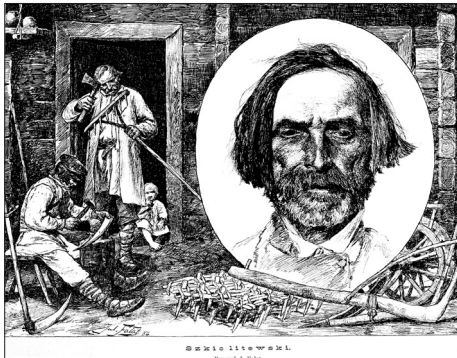
Vakar mažčiau apie ją [Žemaitiją – aut. past.], žiūrėdama į Fałato žemaičių tipus. Ir, Pone, man atrodo, kad žemaičiams, vyrams, būdingas moteriškas užsispyrimas, užsispyrusi širdis. Kas per atkaklumas veiduose! Ir koks įsigilinimas į save! Kas žino, gal kiekvienas jų širdyje slepia kokius nors paslaptinius lobius ir neišduoda to netgi jų akys, žvilgsnis. Ar ir Ponas yra toks žemaitis? (Konopnicka 1888-03-10: 10 laiškas).

Nėra išlikusių N. E. Iwanowskio laiškų M. Konopnickai (arba nežinoma jų buvimo vieta), tad nežinia, ką jai atsakė N. E. Iwanowskis, tačiau žemaičius ir kitus „tipus“, kaip tada vadinti įvairiems regionams atstovaujantys žmonės piešiniuose, buvo galima pamatyti ne tik parodose, bet ir laikraščių puslapiuose.

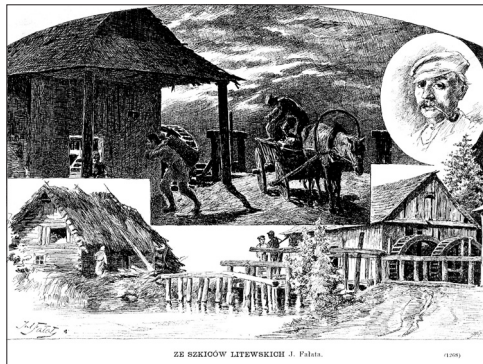
Viena tokia J. Fałato piešinių kompozicija, galbūt ta pati, kurią komentavo M. Konopnicka, kiek anksčiau buvo išspausdinta savaitraštyje *Tygodnik Powszechny*. Komentare rašoma:

Čia [Žemaitijoje – aut. past.] gyvena petingi, darbštūs, svetingi, gerai įmitę, didžiai religingi, tyrų papročių, žodžius taupantys žmonės. Kažkoks gudrumas, nepasitikėjimas ir nekalbumas atskiria juos nuo likusių lietuvių; bet jei jau susibičiuliavai su kuo nors Žemaitijoje, gali būti tikras draugyste iki pat mirties. (TP 1884, 29: 620–621; iliustr. 717).

Vaizduojamas sodiečių gyvenimas: piemenukas, elgetos, žemaitukų traukiama *brička*, jaunimo vakaronė ir, žinoma, žemaitiški koplytstulpiai. Teksto autorius spėja, kad viename jų rymo Žemaitijos globėjas – šv. Jurgis Krikštytojas.

1 pav. J. Fałato piešinys „Eskizas iš Lietuvos“ (TI 1886, 159: 204)

2 pav. J. Fałato piešinys „Iš lietuviškų eskizų“ (TI 1887, 214: 96)

Kitas J. Fałato darbas – „Žemaitijos vaizdai“ („Szkicie ze Żmujdzi“): karieta su keturiais arkliais, perkėla per upę, gyvulius ganantis piemuo, sodiečio tipas ir daug koplytstulpių (K 1882, 903: 249; tik iliustr.). Dar keli žemaičių tipai: vyžomis avintis, krepšiais nešinas elgeta (TP 1883, 33: 528, tik iliustr.), žvejės merginos portretas (K 1887, 1154: 81, tik iliustr., aut. S. Witkiewiczius).

Atskirą grupę sudaro lietuvių tipai: lietuvė mergaitė (K 1887, 1134: 180); senolis (K 1887, 1145: 361); Vilniaus gubernijos Švenčionių pavieta miestiečio portretas (TI 1881, 300: 193; aut. Alfredas Römeris); keturių lietuvių tipai iš Kauno gubernijos (TI 1881, 302: 236; aut. A. Römeris); Kauno gubernijos gyventojai žiemine apranga (TI 1882, 356: 272; aut. T. Dowgirdas); prie trobos dirbantys lietuviai (TI 1886, 159: 204; aut. J. Fałatas); lietuvės moters portretas (TI 1886, 204: 352; aut. J. Fałatas); lietuviai prie vandens malūno (TI 1887, 214: 96; aut. J. Fałatas).

Taigi iliustracijų su lietuvių ir žemaičių tipais paskelbta nemažai – tiek dailininkams profesionalams, tiek mėgėjams buvo suprantama išliekamoji etnografinė aprangos, išvaizdos svarba ir jie stengėsi ją užfiksuoti. Prie šių iliustracijų nepateikta aprašomųjų straipsnių, nebent komentaras prie pačios iliustracijos. Vėl dėmesio centre – paprasti kaimo žmonės.

2.2. Grožiniai kūriniai

XIX a. 9-ajame dešimtmetyje Varšuvos kultūrinė spauda ir toliau tęsia didingos ir romantiškos Lietuvos istorijos vaizdavimo grožiniuose kūriniuose tradiciją, pavyzdžiui, pirmajame 1881 m. *Kłosy* numeryje pradėdamas spausdinti Józefo Ignacy'o Kraszewskio kūrinys „Kunigas. Apysaka iš lietuvių padavimų“ („Kunigas. Powieść z podań litewskich“), kuriame aprašyta didvyriška lietuvių kova su kryžiuočiais, legendinių Pilėnų gynyba.

Šalia spausdinama kūrinių, kurie lygiuojasi į vieną gretą šalia H. Sienkiewicziaus *Tvano* ir M. Rodziewiczównos *Dievaičio*. Visų pirma tai pasakytina apie E. Orzeszkowos romaną *Prie Nemuno (Nad Niemnem)*, pradėtą publikuoti savaitraštyje *Tygodnik Ilustrowany* 1887 metais (TI 1887, 209: 2–3). Čia taip pat veikia paprasti sodžiaus žmonės, kurie myli savo kraštą, jaučia gamtos harmoniją, yra sąžiningi ir teisingi. Veiksmas vyksta Gardino apylinkėse, kurios, herojų lūpomis pasakojant apie čia pradėjusius gyventi žmones, vadinamos Lietuvos žemėmis.

W. Zyndram-Kościałkowskos kūrinėlis „Už... grabnyčia“ („Za... gromnicę“, TI 1890, 1: 7,10–11) realistinis ir gerokai niūresnis. Pasakojama gaudi, tragiškai pasibaigusi našlaičio Aleksiuko istorija. Jo motina prie Nevėžio atsikėlė iš kito krašto, ištekėjo už į karčemą mėgstančio užsukti „tylenio lietuvio“, susilaukė sūnaus, bet po kelių metų, taip ir neišmokusi vietinių kalbos, pasimirė. Prie Nevėžio, kaip pasakoja autorė, turtingi dvarai, erdvūs kaimai, su gražiomis, šviesiomis ir dažnai viduje išpuštomis trobomis, vis dėlto pašaliuose vis dar pasitaiko lūšnų, vienoje kurių ir gyveno Aleksiuko tėvas su naująja žmona. Slogią nuotaiką lietuviškai suprantančiam skaitytojui kiek praskaidrina nereti sodiečių žodžiai: *diewadirby, ne tawo, ne mano!, ot mataj, koks tu kwajlis, kiaule* ir kt.

Ko pasiilgsta žmonės, prieš daug metų pasitraukę į svetimus kraštus? Kūrinyje „Walerka“, kuris yra „draugiška išpažintis, perpasakota J. I. Kraszewskio“, tolimoje šalyje susitinka kadaise pas pažįstamus prie Nemuno matęsi tėvynainiai. Vienas jų, gyvenantis Italijoje, metams bėgant vis labiau jaučia tėvynės trauką – italų maistas visiškai neprimena lietuviškų skanumynų, vanduo čia kitoks nei iš lietuviško šulinio, net barščiai, pagaminti tikro tautiečio, visai kitokio skonio (BL 1891, 1: 3–4).

Tokia siužeto linija – kai kitoje šalyje susitinka su Lietuva ar Žemaitija susiję asmenys ir apie tuos paliktus kraštus diskutuoja – nėra nauja lenkų literatūroje. Dar 1862 m. *Tygodnik Ilustrowany* buvo išspausdinta daug kritiko pagyrų susilaukusi W. Maleszewskio apysaka *Žemaitijos vaikai* (*Dziecię Żmujdzi*, TI 1862, 145: 7–11), kuri pradeda dviejų, seniai nesimačiusių draugų susitikimu Krokuvos geležinkelio stotyje. Pasirodo, vienas jų dabar gyvena Žemaitijoje, o kitas, dailininkas, yra pagoniškų scenų mylėtojas, šiuo metu tapantis liaudies krikštą:

Viskas puikiai pasisekė: ir neliestos girios, ir žilabarzdžiai žyniai, ir pulkai pusnuogių karių; vienos tik pagonės, tikros pagonės iš amžių glūdumos, nors tu ką, nė krust – sukurti negalėjau. Niekuo nepadėjo senų ordino knygų vartymas, gilinimasis į senovės istoriją, klajonės po Graikijos ir Romos griuvėsius <...> (Maleszewski 2006: 4).

Guosdamasis dailininkas žada prašyti draugo pagalbos – kad apibūdintų žemaitę, nes važiuoti į tą juodos dirvos kraštą neturįs nei laiko, nei noro. Ir kai jis pakelia vyno taurę į bičiulio ir bičiulio žemaičių merginų sveikatą, šalia išgirsta malonų moterišką balsą, kaip paaiškėja, to draugo žmonos – žemaitės.

Tokio subtilaus, ironiško humoro būta ne tik grožiniuose kūrinuose, bet ir apžvalginėse laikraščių skiltyse. Pavyzdžiui, komentuodamas Varšuvos mugėje įvykusį improvizacinį J. Narkiewicz-Jodko pasirodymą prie fortepijono, kuriam pasibaigus „atlikėjas“ paprašė paaukoti pinigų nukentėjusiems per gaisrą Gardine, laikraščio redaktorius ironizavo:

Komiška opera, gimusi po gražiu, bet liūdnu lietuvišku dangumi, girdint šlamančius baublius, poterius dūminėse pirkiose ir baisius pasakojimus per suėjimus vakarais – yra nepaprastas dalykas, bet ir ten baublių turbūt jau nėra, dūminių pirkių mažėja, suėjimų tradicija nyksta (BL 1885, 27: 2).

Dar daugiau galimybių šaržuoti, kai *nekulūringesnis* veikejas lietuvis ar žemaitis nukeliamas į *kulūringesnę* aplinką, paprastai didmiestį. Kazimierzo Zalewskio penkių dalių komedijoje *Mūsų žentai* (*Nasi zęciowie*, K 1886, 1071: 7) viename iš Varšuvos salonų susitinka du seni pažįstami. Vienas jų stebisi, kokia bėda išvijoti lietuvį iš miško. Antrasis prisipažįsta, kad sumanęs įsteigti pas save Margeliškėse alaus *bravorą*, tad atvyko į Varšuvą ieškoti finansų, nesėkmingai derėjosi su žydais ir bankininkais, kol rekomenduotas atėjo į saloną pas vieną poniją. Taip Varšuvoje prasideda jo nuotyčiai.

Tikrąją humoreską, kurioje šaipomasi iš žemaitiško provincialumo, atrandame kiek anksčiau, 1876 m., kalendoriuje pasirodžiusiame humoristiniame vaizdelyje „Pono žemaičio Grigaliūno ir jo ginklanešio Čeponio nuotyčiai trečiajame kaukių baliuje“ („Przygody imci pana Grigelunasa Żemajtis i giernka jego Czopanisa, na trzećiej maskaradzie”, M 1876: 66–69). Į baidyklą, t. y. kaukių balių³, Varšuvon iš Žemaitijos atvykęs vaikas neatsiveža kaukės, bet išradingi giminaičiai padeda – užsiuva atsivežtame meškos kailyje.

³ Lenk. *maskarada* – maskaradas, kaukių balius, tačiau gerai nemokančiam lenkų kalbos gali pasirodyti *maskarada* – baidyklas.

Tarno už pavadėlio atvestas į karnavalą sulaukia didelio dėmesio, bet dėl savo naivumo ir patiklumo nukenčia – susižavi mergele, kuri, kaip vėliau paaiškėja, yra apgavikas, viliojantis pinigais. Čia ironiškai minimi žemaitiški valgiai *juka suzpejnis, krowejnis, koszy, skabaputry*, dainuojama žemaitiška arija, paprastai skirta panelėms Žemaitijoje sužavėti, kitur žemaitis giriasi, kad kaip penkis pirštus pažįsta Telšius ir Plungę, ir nesistebi mergelės adresu Varšuvoje: Skausmo ir Merdėjimo gatvių kampas, kunigaikštienės Bobelės rūmai, tačiau pavadintas *lietuveliu*, išdrįsta paprieštarauti: „Jums leidus, ponias, aš ne lietuvis, bet grynas žemaitis“ (*Musmirė* 2006: 8).

Taigi Varšuvos periodinių leidinių grožiniuose kūriniuose galima aptikti satyros elementų, susijusių su Lietuvos ir Žemaitijos gyventojų tariamu provincialumu ir tamsumu, krašto atskirtumu.

Išvados

Peržiūrėjęs XIX a. 9-ojo dešimtmečio Varšuvos kultūrinę spaudą pastebėta, kad Lietuvai ir Žemaitijai įvairių formų publikacijomis vis dar skiriama nemažai dėmesio. Kelionių ir vietovių aprašymuose lietuviai ir žemaičiai vaizduojami teigiamai, išaukštinamos jų gerosios savybės, kalbama apie krašto, miškų grožį, ne vieną autorių priverčiantį suukti iš susižavėjimo. Tai romantiškoji XIX a. pradžios tradicija, kai kraštas buvo tapatinimas su „neižengiamomis giriomis“ ir „meškų medžioklėmis“. Ar galėjo į Lietuvą traukiniu keliaujančiam varšuviečiui kas nors sumažinti tokį išankstinį romantinį nusiteikimą? Tikriausiai ne, nes paprastai jis tekeldavo iki Vilniaus, o jau už Gardino jį pasitikdavo, kaip minėta, „tyrų ir kemsynų“ vaizdas.

Spauda buvo pamėgusi iliustracijose vaizduoti skirtinguose kraštuose gyvenančių žmonių tipus. Žemaičiams ir lietuviams – išimtinai sodiečiams – skiriama išties nemažai dėmesio. Vyrauja XIX a. vidurio unijinis supratimas, kad, pavyzdžiui, lietuvis – tai tas, kuris nuo Nemuno, ir nesigilinama, iš kurios jo vietos. Dažnai šalia iliustracijų publikuojami trumpi šių tipų aprašymai, iš kurių galima spręsti, kad žemaičiai yra gerų savybių kupini taurios tautos atstovai, t. y. žemaičiai panašūs į veikėjus, aprašomus populiarių rašytojų kūriniuose. Lietuvių tautinis atgimimas buvo tik ką prasidėjęs, tad pasirinkimas *lenkas ar lietuvis* bei iš to kylanti priešprieša dar tik laukė artimoje ateityje.

Šalia romantiškosios ir realistiškosios grožinių kūrinių linijos Varšuvos kultūrinėje spaudoje aptikta ir kita – satyriškoji. Išvykę „iš savo užkampio“ ir atsidūrę didmiestyje žemaičiai jautėsi „nerangiai“ – tai neliko nepastebėta ir buvo perkelta į grožinius kūrinius. Visų pirma tai pasakytina apie lietuvių ir žemaitių, atsidūrusių užsienyje, ar lietuvių ir žemaitių, atsidūrusių didmiestyje – čia labiausiai atsiskleidžia situacijų komiškumas. Spėtina, kad nemažai medžiagos turėtų suteikti scenai skirti kūriniai – to meto komedijos.

Tad nestebina sutrikusi žemaičio N. E. Iwanowskio laikysena ir satyrinis savęs vaizdavimas Varšuvos salonėlyje – aplinka jau ir vis dar užprogramuota į jį žvelgti stereotipiškai. Antra vertus, teigtina, kad jis pats žaismingai palaiko tokį stereotipą, priima jau susiklosčiusį įvaizdį, nes jis padeda atrasti vietą toje visuomenėje.

Straipsnyje peržvelgta tik maža dalis kultūrinių tekstų – penkių Varšuvos periodinių leidinių, publikuotų 11 metų. Manytina, kad papildytos satyrinio lietuvių ir žemaičio įvaizdavimo paieškos pateiks netikėtos medžiagos ir leis padaryti įdomių ir nelauktų išvagy.

Šaltiniai

BL – *Biesiada Literacka*. 1876–1917.

K – *Kłosy*. 1865–1890.

M – *Kalendarz Humorystyczny Ilustrowany „Muchy” dla Porządných Ludzi*. 1876–1887.

TI – *Tygodnik Ilustrowany*. 1859–1939.

TP – *Tygodnik Powszechny*. 1877–1885, 1887–1891.

Prieiga: <https://polona.pl/>

Literatūra

Aleksandravičius, E., 1997. Žemaitija XIX amžiuje. In: *Žemaitijos istorija*. Vilnius: Regnum fondas, 175–293.

Aleksandravičius, E., Kulakauskas, A., 1996. *Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos.

Briedis, L., 2010. *Vilnius: savas ir svetimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Iwanowski, N. E., 1872. Nieszczęśliwój. *Tygodnik Ilustrowany*, 259, 294.

Iwanowski, N. E., 1881. Dwie potęgi. *Józefa Ungra Kalendarz Warszawski popularno-naukowy ilustrowany na rok zwyczajny 1882 który ma dni 365*. Rok XXXVII. Warszawa, Nakładem i drukiem Jzefa Ungra, 32–36.

Iwanowski, N. E., 1881–1891. *Listy*. [Rankraštis]. 40 laiškų E. Orzeszkowai saugomi Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų institute, Elizos Orzeszkowos archyve, šifras 800.

Iwanowski, N. E., 1883. *Biała dziewczica*. Warszawa: skl. gł. w Księgarni T. Paprockiego.

Iwanowski, N. E., 1887. Jedenaście szkieletów. *Tygodnik Powszechny*, 18, 213–214; 19, 218–220; 20, 232–233; 21, 243–244; 22, 257–258; 23, 266–267; 24, 270–271; 26, 294.

Iwanowski, N. E., 2008. Vienuolika griaučių. Vertimas ir paaiškinimai – G. Židonis. *Metai*, 11. Prieiga: <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/499-2008-nr-11-lapkritis/3474-nikodem-erazm-ivanowski-vieniolika-griauciu-novele-1.html>.

Konopnicka, M., 1887–1889. *Listy*. [Rankraštis]. 17 laiškų N. E. Iwanowskiui saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, šifras F27-84 1-56.

Maleszewski, W., 2006. Žemaitijos vaikai [ištrauka]. Vertimas ir paaiškinimai – G. Židonis. *Šiaurės Atėnai*, 47, 4. Versta iš: Maleszewski, W., 1901. Dziecię Żmujdzi [Išspausdintas kaip didesnio straipsnio „Į Žemaitiją! Į Palangą!“ („Na Žemajtis! Do Połagi!“) sudėtinė dalis]. *Biesiada Literacka*, 21, 413–414; 22, 453–454; 23, 273–274.

Medišauskienė, Z., 1999. Lietuvos samprata XIX a. viduryje. In: *Praeities baruose*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 217–224.

Musmirė 2006. Pono žemaičio Grigaliūno ir jo ginklanešio Čeponio nuotykių trečiajame kaukių baliuje. Vertimas ir paaiškinimai – G. Židonis. *Šiaurės Atėnai*, 48, 4, 8. Prieiga: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110116222232/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=826&kas=straipsnis&st_id=4835. Versta iš: [Muchomor], 1876. Przygody imci pana Grigelunasa Żemajtis i giernka jego Czopanis, na trzećiej maskaradzie. *Kalendarz Humorystyczny Ilustrowany „Muchy” dla Porządných Ludzi na rok 1877*. Warszawa, 66–69.

Romanowski, A., 2003. *Pozytywizm na Litwie: Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*. Kraków: TAIWPN Universitas.

Słownik 1979 – *Słownik artystów polskich*. T. III. Malarze, rzeźbiarze, graficy. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.